

ŽEMAIČIŲ BAJORAS STANISLOVAS NARUTAVIČIUS

PARENGĖ STASYS PERMINAS

Lietuvos
Nepriklausomybės
Akto signataras
Stanislovas
Narutavičius.
Fotoreprodukcija iš
RKIC archyvo

Telšių apskrities Brėvikių dvare (dabar – Alsėdžių sen., Plungės r.) gyvenę Narutavičiai priklausė senai Žemaičių bajorų giminei – Noručiams, kurie 1413 m., Horodlės aktų metu, gavę herbą, savo vardą pakeitė į Narutowicz. Stanislovas Narutavičius pirmiausia žinomas kaip valstybės ir politikos veikėjas, Lietuvos Nepriklausomybės Akto (1918 m. vasario 16 d.) signataras.

Iki šiol vis dar daugelyje rašytinių šaltinių nurodoma, kad S. Narutavičius gimė 1862 m. rugsėjo 2 d. Brėvikių dvare, nors paskutiniųjų metų tyrinėjimai rodo, kad šie duomenys nėra teisingi – tuo metu jo tėvai gyveno Telšiuose. Lietuvos valstybės istorijos archyve (F. 669, Ap. 1, b. 1360) taip pat nurodyta, kad Stanislovas Narutavičius gimė 1862 m. rugpjūčio mėnesio 21 d. Telšių mieste.

Stanislovo tėvas Jonas Narutavičius buvo 1863 m. sukilimo dalyvis, Telšių pavieto rinktas teisėjas, kuriam priklausė 800 dešimtinių žemės. J. Narutavičius buvo tris kartus vedęs, du kartus ankti likęs našliu. Pimoji žmona – Ona Narbutaitė. Su ja J. Narutavičius buvo susilaukęs sūnaus Kazimiero (1847–1918) ir dukters Onos (1849–1923). Stanislovas ir jo brolis Gabrielius (1865–1922, pirmasis Lenkijos prezidentas; šias pareigas ėjo tik kelias dienas, nes buvo nušautas) gimė iš trečiosios J. Narutavičiaus santuokos – su Viktorija Ščepovskaite.

Kurį laiką Narutavičiai gyveno Telšiuose, tačiau, kai Stanislovo tėvas sunkiai susirgo ir atsisakė Telšių pavieto teisėjo pareigų, šeima įsikūrė pas Jono Narutavičiaus vienintelę seserį Pauliną Antusevičienę. 1866 m., kai Stanislovui buvo vos ketveri, jo tėvas mirė. Gyventi Narutavičiams priklausiusiame Brėvikių dvare šeima negalėjo, nes dvaras buvo išnuomotas, o Jono Narutavičiaus giminė prasiskolinusi.

Tada Viktoriją Narutavičienę ir jos vaikus priglaudė jos draugės tėvas – Renavo grafas Antanas Renė. Tuo metu šiame dvare namų mokytoju dirbo Laurynas Ivinskis. Atvykus į Renavą Narutavičiams, L. Ivinskis ėmėsi mokyti ir Stanislovą bei Gabrielių, kuriems įskiepjo pagarbą lietuvių kalbai ir paskatino domėtis žemaičių tautosaka. Namuose vaikai gavo ir pirmąsias užsienio kalbų pamokas: mama, kuri buvo išsilavinusi, domėjosi švietimo epochos filosofija,

gerai mokėjo prancūziškai, išmokė savo vaikus prancūzų kalbos, o vokiečių auklė – vokiečių.

Grafas Antanas Renė greitai mirė. Prieš išeidamas Anapilin, jis V. Narutavičienei ir jos vaikams paliko šiek tiek lėšų, iš kurių jie galėjo pragyventi. V. Narutavičienės šeimą rėmė ir Plungės kunigaikštis Mykolas Oginskis. Jo paskatinta, V. Narutavičienė susigrąžino Brėvikių dvarą.

V. Narutavičienė, kaip ir jos vyras, buvo nusistatę prieš rusų vedamą politiką, todėl 1873 m., kai vaikams atėjo laikas mokytis gimnazijoje, ji nutarė persikelti gyventi į Liepoją (Latvija), kur abu jos sūnūs – Gabrielius ir Stanislovas – lankė vokišką gimnaziją, plačiai garsėjusią čia klestėjusia laisve ir tolerancija kitaminčiams.

L. Ivinskio gautos pamokos nenuėjo perniek. Stanislovas ir toliau domėjosi lietuvių tautosaka, per atostogas, kai sugrįždavo į Renavą arba Brėvikių dvarą, kitu laisvu laiku rinkdavo ją ir siųsdavo mokytojui Edmundui Veckenstedtui, kuris vėliau vokiškai išleido žemaičių tautosakos rinkinį. Vasaros atostogų metu jis platindavo ir lietuviškas knygas, rašydavo straipsnius spaudai. Gimnazijoje, kurią jis baigė 1882 m., Stanislovas buvo žinomas ir kaip aktyvus visuomenininkas.

Po gimnazijos – studijos Peterburgo universiteto Teisų fakultete. Čia užsimezgė S. Narutavičiaus draugystė su grafu Vladimiru Zubovu (1862–1933).

Peterburge Stanislovas įsijungė į slaptą kairiųjų pažiūrų studentų ratelį. Valdžia greitai šį faktą išsiaiškino ir S. Narutavičius iš universiteto buvo pašalintas ir stebimas rusų policijos, net ir tada, kai sugrįžo gyventi pas motiną į Liepoją. Studijas Stanislovas atnaujino Kijevo šv. Vladimiro universiteto Teisės fakultete. Čia jis taip pat greitai surado bendraminčių, įsijungė į Kijevo kairiųjų lietuvių ir lenkų studentų būrelį „Gmina“ veiklą, tačiau greitai su juo ryšius nutraukė.

Stanislovo gyvenime lemtingas buvo jo susitikimas su iš Klyšių (Akmenės r.) kilusia Joana Bilevičiūte (1868–1948), kuri, kaip ir Stanislovas, buvo kairuoliškų pažiūrų. Tuo metu Joana jau buvo baigusi Varšuvos pensioną ir Peterburge, kur mokėsi Stanislovo brolis

(Nukelta į 14 p.)

(Atkelta iš 13 p.)

Gabrielius, ruošėsi abiturus egzaminams. Joanos vyresnioji sesuo Sofija buvo brolių Narutavičių draugo Vladimiro Zubovo žmona. Kartą, kai broliai Narutavičiai ir Zubovų šeima išsiruošė atostogų, kelionėje, netoli Vilniaus, atsinaujino sunki G. Narutavičiaus plaučių liga. Slaugant jį, Joana ir Stanislovas vienas kitam pajautė simpatiją ir pradėjo rodyti išskirtinį dėmesį, na, o 1889 m. Vilniuje įvyko ir jų vestuvės. J. Narutavičienė žinoma kaip pirmoji Lietuvos moteris, įgijusi aukštąjį išsilavinimą Vakaruose – Ciuriche (Šveicarija) ji buvo baigusi filosofijos studijas.

S. Narutavičiaus brolis Gabrielius buvo nušautas 1922 m. gruodžio 16 d. Varšuvoje per E. Niewiadomskio parodos atidarymą. Pagal specialybę G. Narutavičius buvo inžinierius ir konstruktorius. Iš pradžių jis mokėsi Mintaujos gimnazijoje, 1891 m. baigė Ciuricho politechnikos mokyklą, vėliau čia profesoriavo, 1913–1919 m. vadovavo vienam iš fakultetų. Vakarų Europoje jis tuo metu buvo žinomas kaip pirmųjų vandens jėgainių projektų autorius. G. Narutavičius buvo ir vienas iš Šveicarijos elektrifikavimo pradininkų. 1896 m. G. Narutavičiaus darbai apdovanoti tarptautinėje Paryžiaus parodoje.

Lenkijos politiniame gyvenime G. Narutavičius aktyviai pradėjo dalyvauti 1919 m. Jis buvo Lenkijos Vyriausybės narys – iš pradžių vadovavo Viešųjų darbų, vėliau – Užsienio reikalų ministerijoms. 1922 m. atvykęs į Vilnių, užsiėmė okupuoto Vilniaus reikalais. Jo įsakymu čia buvo paleisti suimti lietuviai. Tais metais jis dalyvavo Genujos konferencijoje.

G. Narutavičius Lenkijos prezidentu Seime išrinktas 1922 m. gruodžio 9 d. – iki lemtingojo šūvio tada buvo likusi vos savaitė...

1887 m., įsigijęs teisininko specialybę, Gabrieliaus brolis Stanislovas pradėjo dirbti Varšuvos apskrities teisme, vėliau advokatu teismuose – jis dažnai gindavo darbininkų teises ir pagarsėjo kaip daug žadantis advokatas bei oratorius. Varšuvoje aktyviai bendradarbiavo spaudoje, dirbo ir kaip leidėjas, kartu su mokslininku, anuo metu garsiu lenkų socialdemokratu Liudwiku Krzywickiu vadovavo pirmajam lenkų darbininkams skirtam legaliam laikraščiu „Tygodnik Powszechny“, kuris pradėtas leisti 1890 m. rudenį. Iš ankstesnio savininko šį leidinį S. Narutavičius ir L. Krzywickis nusipirko už lėšas, kurias skyrė grafas Vladimiras Zubovas.

Aktyvi Narutavičių veikla Varšuvoje rusų valdžios dėmesį taip pat traukė – Stanislovas ir Joana 1890–1891 m. buvo slapta stebimi policijos, o laikraščio leidyba greitai sustabdyta. Tada (apie 1891–1892 m.) jaunieji Narutavičiai persikėlė gyventi į Brėvikių dvarą.

Po vestuvių J. Narutavičienė dar planavo parašyti disertaciją, tuo tikslu kuriam laikui buvo net išvykusi į Šveicariją, tačiau vėliau mokslinį darbą nutraukė ir atsidėjo šeimai. Savo atsiminimuose apie tą laikotarpį moteris rašo: „Su karščiu ėmėme mokytis žemdirbystės iš knygų ir [...] patarimų. Šitaip likimas pasišaipė iš mūsų didelių planų: mus visiškai nelauktai apgyvendino kaime, o Gabrielių nukreipė į mokslo kelią. Ypač man buvo sunku atsakyti daktarato ir mokslinės karjeros; guodžiau save tuo, kad ir kaime, turėdama universiteto vadovėlius, galėsiu studijuoti savo mėgstamą filosofiją, o mano vyras neprarado vilties ir kaime rasti dirvą visuomeniniam darbui“. Brėvikiuose iš Stanislovo daug jėgų pareikalavo apleistas ūkis. Tuo pat metu jis daug dėmesio skirdavo ir kultūros, kaimo žmonių socialiniams reikalams, buvo vienas iš slap-

tos lietuviškos spaudos platinimo šiose apylinkėse organizatorių ir rėmėjų. Suradę galimybę, jaunieji Narutavičiai dažnai išvykdavo į Ginkūnus (Šiaulių r.), kur gyveno jų bičiuliai Zubovai ir dažnai lankydavosi iškilūs ano meto krašto inteligentai.

1899–1904 m. S. Narutavičius Kališe (Lenkija) vadovavo dujų gamybos įmonei „S. A. Vereinigte Gaswerke“. Šiame laikotarpyje jaunieji Narutavičiai gyveno be didesnių rūpesčių, turėjo neblogas pajamas, tačiau, iškilus rusų ir japonų karo grėsmėi, prasidėjus neramumams Rusijoje, jie išsiruošė atgal į Lietuvą. Čia S. Narutavičius iki 1908 m. užsiėmė advokato praktika, laisvu nuo pagrindinio darbo laiku – kultūrine ir visuomenine veikla.

1905 m. Telšių apskrities bajorai S. Narutavičių išrinko atstovu į kuriamą gubernijos savivaldos instituciją – zemstvą. Pirmasis jos posėdis įvyko 1905 m. rugpjūčio mėnesį. S. Narutavičius jo metu griežtai pasisakė prieš bandymą Zemstvą padaryti caro valdžios įrankiu, nekilingosios visuomenės dalies ignoravimą priimant svarbius politinius sprendimus. Dėl tokios savo pozicijos jis neteko balsavimo teisės ir iš Zemstvos pasitraukė.

1905 m. Rusijoje prasidėjus revoliucijai, Latvijos pasienyje pradėjus siautėti maištininkams, rusų policijai ir valdininkams pasitraukus, S. Narutavičius su kaimynu kunigu Jonu Eidimtu nutarė, kad apylinkėje reikia pradėti tvarkytis savo jėgomis – įsteigti vietinę valdžią. Taip atsirado vadinamoji Alsėdžių respublika, kuri turėjo miliciją, teismą ir mokyklą. Alsėdžių respublikai vadovavo pats S. Narutavičius. Rusų valdžia, norėdama sunaikinti alsėdiškių sukurtą Respubliką, prieš Stanislovą ir jo bendražygius atsiuntė baudžiamąjį būrį, du armotus. Tuo metu pats S. Narutavičius buvo išvykęs į Kauną, pas gubernatorių P. Verioviną, paaiškinti, kokie yra Alsėdžių respublikos tikslai ir siekiai, tad su juo susidorota nebuvo.

1905 m. revoliucinių įvykių Rusijoje metu Lietuvoje pradėta vienyti visus čia veikusius nacionalinius judėjimus. Tų pačių metų gruodžio 4–6 dienomis Vilniuje įvyko visuotinis lietuvių Seimas (Didysis Vilniaus Seimas), kuriam vadovavo Jonas Basanavičius. Žemaitijai ir Alsėdžių respublikai jame atstovavo S. Narutavičius. Jis šiame Seime pasisakė už Lietuvos autonomiją, savivaldą ir žmonių socialinę lygybę, privačios nuosavybės panaikinimą. Aktyviai Lietuvos politiniame gyvenime jis dalyvavo ir vėlesniais metais.

1905 m. caro valdžia S. Narutavičių suėmė. Į laisvę jis sugrįžo tik užtartis savo įtakingų bičiulių ir žemaičių bajorų. Valdžios persekiojimais S. Narutavičiaus kaip politiko, visuomenininko aktyvumo nesumenkino. 1907 m. gegužės mėnesį jis tapo Lietuvių mokslo draugijos nariu.

J. ir S. Narutavičiai visą laiką daug dėmesio skirdavo švietimo ir kultūros reikalams. 1907 m. Joana Narutavičienė Telšiuose įsteigė mergaičių progimnaziją, o 1909 m. jos vyras S. Narutavičius – berniukų gimnaziją. Tiek pirmojoje, tiek ir šioje dirbo J. Narutavičienė. Mokyklose buvo dėstomos lietuvių ir lenkų kalbos. Vėliau J. Narutavičienė savo pedagoginį darbą tęsė Kaune, A. Mickevičiaus lenkų gimnazijoje. Tiek Telšiuose, tiek ir Kaune ji dėstė filosofijos, logikos ir psichologijos įvadinius kursus.

S. Narutavičius nuolat rūpinosi žemaičių krašto žmonių reikalais, stengėsi palengvinti jų gyvenimą. Kurį laiką jis dirbo Alsėdžių valsčiuje, daug nuveikė, kad būtų nutiestas plentas pro Telšius.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, S. Narutavičius savo šeimą išsiuntė į Rusijos gilumą, o pats liko tvarkytis iš tėvo paveldėtame Brėvikių dvare. Karo metais jis daug kuo padėjo vietos žmo-

nėms, nes gerai mokėjo vokiečių kalbą ir galėjo vesti derybas su okupacine valdžia. Žinoma, kad tuo laikotarpiu jo dėka keli alsėdiškiai išvengė net mirties.

1915 m. jo rūpesčiu Kaune buvo įsteigtas teismas, kuriame buvo vartojama tik lietuvių kalba.

S. Narutavičius buvo vienas iš 1917 m. rugsėjo 18–22 d. įvykusios Lietuvių konferencijos rengėjų bei dalyvių, jos metu išrinktas į Lietuvos Tarybą. Viename iš 1917 m. rugsėjo konferencijos rengimo posėdžių jis pasiūlė priimti rezoliuciją, kurioje būtų skelbiama, kad svarbiausias tikslas – nepriklausoma Lietuvos valstybė etnografinėse ribose. Jis buvo parengęs ir Vilniaus konferencijos išrinktai Tarybai pateikęs pirmąjį Lietuvos Nepriklausomybės Akto projektą. S. Narutavičius Lietuvos ateitį matė kaip visiškai nepriklausomos valstybės, todėl nepritarė 1917 m. gruodžio 11 d. ir 1918 m. sausio mėnesį svarstytiems Lietuvos Nepriklausomybės Akto projektams, kuriuose buvo numatyti įsipareigojimai Vokietijai. Tarybos posėdžiuose nuosekliai palaikydavo kairuoliškų ir radikalesnių pažiūrų narius. 1918 m. vasario 16-osios Aktas S. Narutavičiui buvo priimtinas ir jis jį pasirašė. 1918 m. liepos 14 d., nepritardamas mėginimui Lietuvą paskelbti konstitucine monarchija, iš Lietuvos Tarybos pasitraukė ir sugrįžo į Žemaitiją, toliau dirbo savo ūkyje, nuolat buvo renkamas į Telšių apskrities tarybą ir aktyviai joje dirbo. S. Narutavičius daug prisidėjo prie vietos savivaldos institucijų kūrimo, dirbo Telšių apskrities valsčių atstovų seimelio vadovu.

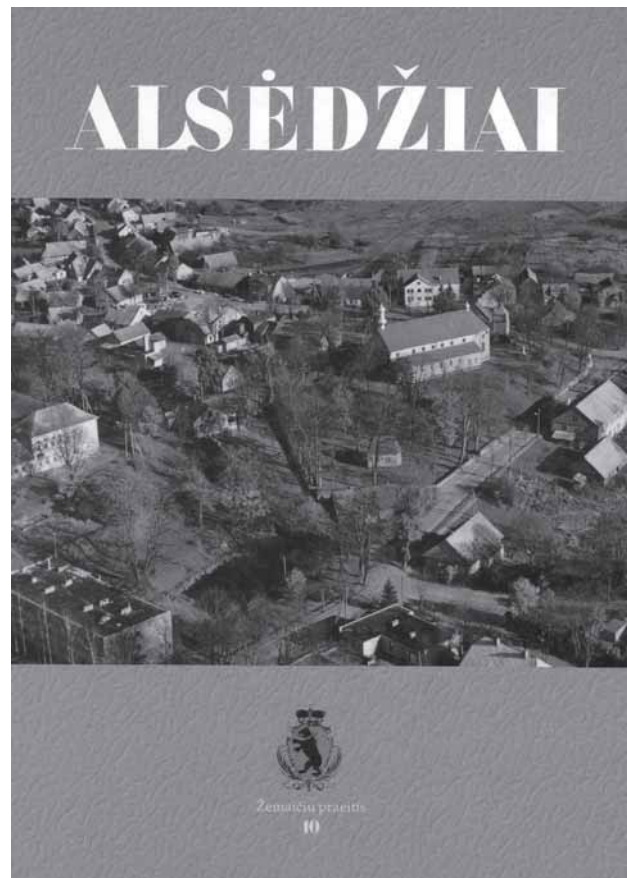
Brėvikių dvaras S. Narutavičiui buvo ta vieta, kurioje jis įgyvendindavo daug planų, kurių realizuoti neturėjo galimybių dalyvaudamas Lietuvos politiniame gyvenime. Stipriai apleistą dvarą jis pavertė vienu iš gražiausių Žemaitijoje, kur kiekvienam doram žmogui buvo rodoma pagarba ir gerbiami jo įsitikinimai. S. Narutavičius, kad ir būdamas bajoras, mokėjo žemaičių kalbą, žemaitiškai kalbėdavo su vietiniais žmonėmis, mokė juos lietuviško rašto, kai būdavo reikalas, pagal galimybes juos finansiškai remdavo ir kaip teisininkas jiems padėdavo. Brėvikiuose S. Narutavičius pirmasis apylinkėje pradėjo auginti veislinius gyvulius, nemažai jų parduodavo aplinkiniams gyventojams. 1922 m. Alsėdžiuose įsteigė pieno kooperatyvą, kuris veikė ilgą laiką ir pateisino miestelio gyventojų viltis. J. ir S. Narutavičių šeima kurį laiką globojo sergantį, tuo metu pajamų neturėjusį žemaičių poetą Butkų Juozą.

Kilus Lietuvos ir Lenkijos konfliktui, pasisakė už šio konflikto taikų suregulavimą Lietuvos nepriklausomybės ir identiteto išsaugojimą.

Svarbus buvo S. Narutavičiaus vaidmuo 1920–1921 m. įsteigiant Kauno apskrities teismą, kur jis yra dirbęs teisėju.

1890 m. S. Narutavičiaus buvo vienas iš „Tygodnik Powszechny“ leidėjų.

Stanislovo Narutavičiaus likimas tragiškas – jis jį užbaigė savižudybe (nusišovė Kaune 1932 m. gruodžio 31 d.). Jo palaikai palaidoti senuosiuose šeimos kapuose Alsėdžiuose (Plungės r.). Iki 1995 m. šią vietą ženklo šeimos antkapinė plokštė, kurioje buvo įrašas lenkų kalba Grob/ rodziny/ NARUTOWICZOW/. Ant S. Narutavičiaus kapo būta medinės lentelės su užrašu, tačiau jo turinys neišliko. 1995 m. S. Narutavičiaus palaidojimo vietoje Plungės rajono savivaldybės iniciatyva pastatytas antkapinis paminklas, ant kurio yra toks užrašas: „Advokatas, 1918 m. Signataras / STANISLOVAS NARUTAVIČIUS / 1862–1932 m.“. Kapavietė paženklinta Signataro ženklui. Juo pažymėtas ir S. Narutavičiaus

2002 m. išleistas knygos „Alsėdžiai“ („Žemaičių akademijos knygu serijos „Žemaičių praeitis“ 10 knyga) viršelis

šeimai priklausius Brevikų dvaras Alsėdžių seniūnijoje.

Spėjama, kad tokią pasitraukimo iš gyvenimo formą S. Narutavičius pasirinko sušlubavus sveikatai ir jo šeimą užgriuvus nelaimėms, finansiniams sunkumams.

S. Narutavičiui mirus, visi keturi jo vaikai jau buvo suaugę. Dukra Zofija (1893–1976) pasirinko pedagogės kelią, sūnus Jonas (1896–1930) buvo pedagogas ir psichologas, dukra Elena (1899–1942) – biologė, sūnus Kazimieras (1904–1987) dirbo tekstilės pramonės tyrinėjimų srityje. Su tėvais Brėvikiuose gyveno tik dukra Elena, o kiti du sūnūs ir dukra Zofija – Lenkijoje. Po vyro tragiško pasitraukimo iš gyvenimo J. Narutavičienė kurį laiką gyveno Brėvikiuose ir Kaune, o 1945 m. pasitraukė į Lenkiją ir įsikūrė Varšuvoje – pas dukterį Zofiją Krasowską.

LITERATŪRA:

1. Banevičius A., *111 Lietuvos Valstybės 1918–1940 politikos veikėjų*. Vilnius: Knyga, 1991, p. 177.
2. Liekis A., *Signatarai. Vasario 16*. Vilnius: Džiugas, 1996, p. 407.
3. „Lietuvos Tarybos narys iš Žemaitijos – Stanislovas Narutavičius“, *Voruta*, 2009 m. balandžio 18 d., Nr. 3 (669).
4. „J. Narutavičienės atsiminimai apie Stanislovą Narutavičių“, *Žemaičių praeitis*, 1994, nr. 3, p. 46, 52, 56.
5. Kaluškevičius B., Misius K., *Lietuvos knygnešiai ir daraktorai 1864–1904*, Vilnius, 2004, p. 67.